

การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ

An Analytical Study of Model in the Quality of Life Development

According to Buddhist Intergration

สาริกา หาญพานิชย์

นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของศาสตร์สมัยใหม่และพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภองาวใหญ่ จังหวัดขอนแก่น และ 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์พระพุทธศาสนาอื่น ๆ เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและศึกษาจากภาคสนาม ด้วยการสังเกต และสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา แล้วนำมาเขียนเป็นรายงานการวิจัย

ผลวิจัยพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติของศาสตร์สมัยใหม่ เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มุ่งการตอบสนองภายนอกเป็นส่วนใหญ่ เช่น การมีปัจจัย 4 บริโภคอย่างเพียงพอ การมีระบบเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง และการมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล แต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางพระพุทธศาสนา จะให้ความสำคัญทั้งกายและจิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์ต้องทำให้ครบทั้งสองด้านไปพร้อมๆ กัน

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภองาวใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบของคน มีหลักการสำคัญคือ การกล้าปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากแบบเดิมมาสู่แนวคิดใหม่ โดยการศึกษาหาความรู้จากบุคคลตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ

โดยการแนะนำของท่านผู้รู้หรือกัลยาณมิตร 2) รูปแบบการทำงาน เป็นไปตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ที่เน้นทำการเกษตรแบบพออยู่พอกินและเน้นให้การพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน เพราะรากฐานเดิมของเกษตรกรรมนั้นประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และ 3) รูปแบบการใช้คุณธรรมในการดำเนินชีวิต เพราะแม้เกษตรกรรมจะมีการไปศึกษาหาความรู้แล้วนำหลักการเกษตรมาทำจนประสบความสำเร็จเพียงใด แต่หากขาดหลักคุณธรรมเสียอย่างเดียว ชีวิตย่อมไม่ประสบความสำเร็จได้ เพราะหลักคุณธรรมนั้นเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านดงบังตั้งอยู่บนพื้นฐานของไตรสิกขา โดยการดำรงชีวิตตามกฎหมายของสังคม การทำหน้าที่ของตนให้เป็นปกติตามสถานะและบทบาทนับเป็นการใช้หลักการของศีล ความตั้งใจมั่นในการประกอบสัมมาอาชีพจนประสบความสำเร็จ การมีสุขภาพจิตที่ดี การมีสมรรถภาพทางจิตที่เข้มแข็งมีความพากเพียรพยายามในการประกอบหน้าที่การงาน นับเป็นการใช้หลักการของสมาธิ และการมีความรู้ทั้งในการประกอบอาชีพ การพิจารณาแยกแยะสิ่งที่ควรไม่ควร การสามารถปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการดำรงชีวิตในรูปแบบเดิมมาใช้แนวความคิดใหม่ การมีเหตุมีผลในการดำรงชีวิต นับเป็นการใช้หลักการของปัญญา

คำสำคัญ : รูปแบบการพัฒนา, คุณภาพชีวิต, พุทธบูรณาการ

Abstract

This research aimed to 1) examine the theoretical concepts of life-quality development according to modern science and principles of Buddhism 2) investigate the patterns of life-quality development according to the principles of Buddhism in Baan Dong Bung Community, Kornchim Subdistrict, Waengyai District, Khon Kaen Province and 3) to analyze the

patterns of Buddhist integral way of life-quality development. It is the qualitative research whose data was collected from Tripitaka (Buddhist scripture), other Buddhist Books, Buddhist academic paper, related researches and a field study. The data was collected using observation and interview. Then, it was analyzed and the results were written in the form of a descriptive research report.

The results of the study showed the following. Life-quality development according to modern science focused mainly on the external responses such as having enough to meet basic human needs, systematic economy, education, politics, life security and good interpersonal relationships. However, life-quality development according to the principles of Buddhism gave priority to both body and mind. To obtain the actual life quality, both body and mind had to be developed simultaneously.

There were three patterns of life-quality development according to the principles of Buddhism in Baan Dong Bung Community, Kornchim Subdistrict, Waengyai District, Khon Kaen Province. 1) Human being pattern: The major principle was being bold to transform the old ideas to new ones by studying from other successful models with suggestions of knowledgeable people or true friends. 2) Working pattern: The patterns conformed to the principles of the Sufficiency Economy Philosophy and the modern agricultural development theory which emphasized on sustainable agriculture and a self-reliant community because agriculture was the main job of the residents. 3) Pattern of moral principles in livelihood: Although the agriculturists had studied and applied the agricultural principles and succeeded in their lives, they still needed moral principles to achieve happiness in their lives because the moral principles were the most important factor in developing life quality.

The pattern of life-quality development according to Buddhism integration, Three Studies: morality, concentration, and wisdom: The life-quality development of Dong Bung residents is based on the foundation of the three studies. They followed the social rules and performed their regular duties according to their status and roles. These activities were under the morality of the right livelihood to be successful in life. Possessing good mental health, a strong mind, and working hard were considered as practicing concentration. Having knowledge about work, being able to differentiate between good and bad, possessing the ability to change ideas, and having purpose in livelihood were considered as following the wisdom principle.

Keywords: development pattern, life quality, Buddhism Integration

บทนำ

นับตั้งแต่มนุษย์เรารู้จักกำเนิดเกิดมาบนโลกนี้ ถือได้ว่าคนเราเกิดพร้อมกับปัญหาและต้องเผชิญกับปัญหา รวมถึงภัยอันตรายต่างๆ มากมาย ซึ่งปัญหาและภัยอันตรายเหล่านั้นเองที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกลัวหวาดกลัว และความกลัวเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องดิ้นรนต่อสู้ เพื่อแสวงหาหนทางที่จะทำให้มนุษย์รอดพ้นจากสภาพปัญหาและภัยอันตรายที่ตนเองกำลังเผชิญหน้าอยู่ในขณะนั้น

จากปัญหาหรือภัยที่คุกคามความมั่นคงและคุณภาพชีวิตของคนเราดังกล่าว มนุษย์จึงดิ้นรนและมีความพยายามที่จะศึกษาค้นคว้าและแสวงหาทางรอดจากปัญหาเหล่านั้น ผลลัพธ์ที่ได้จากความพยายามเหล่านั้น จึงทำให้เกิดมีการพัฒนาการในด้านต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่เรียกรวมๆ ว่า ความต้องการด้านปัจจัยสี่ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการดิ้นรนแสวงหาหรือศึกษาค้นคว้า ทำให้เกิดวิทยาการศาสตร์สมัยใหม่หลายสาขา เพื่อตอบสนองความต้องการทางกาย เช่น วิชาการทางด้านเศรษฐศาสตร์ วิชาการด้านวิทยาศาสตร์

และเทคโนโลยี วิทยาการทางด้านการแพทย์หรือสาธารณสุข วิทยาการด้านการอยู่ร่วมกันด้วยดีทางสังคม โดยปราศจากความขัดแย้ง แย่งชิงทำลายล้างกัน และถ้ามีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ก็หาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นจากหลักคิดเหล่านี้จึงทำให้เกิดวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ เช่น วิชาศึกษาศาสตร์ รัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง วิชากฎหมาย และจริยธรรม เป็นต้น

กระแสแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในปัจจุบัน มุ่งไปที่การรักษาสิ่งดีที่เป็นของเดิมเอาไว้ แล้วเติมเต็มส่วนที่เห็นว่าเป็นข้อบกพร่องเพื่อทำให้เกิดความสมบูรณ์ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทย เดิมทีใช้เพียงคำว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยจุดเน้นอยู่ที่เศรษฐกิจ แต่ละเลยความเป็นมนุษย์ เมื่อเห็นว่ายังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ต่อมาจึงเพิ่มคำว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยหลักการพัฒนามีการพูดถึงถึงเรื่องการพัฒนาคนมนุษย์แบบองค์รวม พูดถึงการบูรณาการ และการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น

แนวคิดเรื่องของการบูรณาการและการพัฒนาแบบองค์รวมนี้ อาจจะเป็นเรื่องใหม่สำหรับพัฒนาทางความคิดแบบตะวันตก แต่เรื่องของการพัฒนาแบบองค์รวมและหลักการบูรณาการนั้นเป็นสิ่งที่มีความยาวนานแล้วในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะได้เห็นได้จากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่พูดถึงวิธีการแก้ปัญหา หรือภัยที่คุกคามคุณภาพชีวิตมนุษย์ทั้งภายนอกและภายใน ล้วนเป็นแบบสร้างสรรค์เชิงบูรณาการ และแบบองค์รวม คือไม่มองโลกและชีวิตแบบแยกส่วน เช่น พระพุทธศาสนาไม่มองธรรมชาติภายนอกว่าเป็นศัตรู ที่เราจะต้องเอาชนะด้วยการควบคุมบังคับ หรือมุ่งที่จะเอาชนะธรรมชาติ แต่กลับมองธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย มองโครงสร้างองค์ประกอบของชีวิตแบบองค์รวม เช่น ชีวิตประกอบด้วยขันธ์ 5 คือ รูปกัมมนาม ซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตจะต้องทำให้ครบทั้งภายนอก (ร่างกาย) และภายใน (จิตใจและปัญญา) การพัฒนาจะกระทำแบบค่อยเป็นค่อยไป จากง่ายไปหายาก จากสิ่งที่ตาเห็นก้าวหน้าเรื่อยไปถึงขั้นสิ่งที่อยู่เลยตาเห็น เช่น หลักคำสอนเรื่องไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551 : 107) ศีลเป็นเรื่องเกี่ยวกับสังคม สิ่งแวดล้อมภายนอกเป็นสิ่งที่ตาเห็น หลักศีลสิกขา

จึงเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อแก้ปัญหาจากภายนอกได้และเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย วัตถุประสงค์สังคมและสิ่งแวดล้อม สมบัติและปัญญาเป็นเรื่องภายในเกี่ยวกับ จิตใจ อารมณ์ เหตุผลและสติปัญญา เป็นสิ่งที่อยู่ชั้นเลียดตาเห็น หลักจิตตสิกขาและปัญญาสิกขาเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อการแก้ปัญหาภายใน ให้พัฒนาคุณภาพชีวิตด้านความรู้สึก อารมณ์ จิตวิญญาณและปัญญา หรืออย่างเช่น หลักคำสอนที่พูดถึงขั้นตอนและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ชนิดที่ค่อยเป็นค่อยไป จากง่ายไปหายาก จากสิ่งที่หายากไปสู่สิ่งที่ละเอียด จากสิ่งที่สัมผัสได้ หรือโดยทางอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย สุนัขขึ้นไปถึงสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ด้วยกาย แต่สัมผัสได้ด้วยจิตใจที่ละเอียด และปัญญาที่สูงขึ้น คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีในมิติทางพระพุทธศาสนา แบบองค์รวม เพราะครอบคลุมถึง กาย จิตใจ และปัญญา

จากหลักการเหตุผลและปัญหาดังที่กล่าวมา จึงทำให้ผู้วิจัย มีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งเป็นการแสวงจุดร่วมระหว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดในวิทยาการศาสตร์สมัยใหม่กับหลักการในทางพระพุทธศาสนา โดยใช้กรอบแนวคิดตามหลักไตรสิกขา ซึ่งการศึกษาจะประกอบไปด้วยการศึกษาถึงแนวคิดรูปแบบของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางตะวันตกและตามแนวทางพระพุทธศาสนา ว่ามีพัฒนาการทางความคิดและรูปแบบอย่างไร และวิเคราะห์การใช้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการของชุมชน บ้านดงบัง อ.แวงใหญ่ จ.ขอนแก่น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวศาสตร์สมัยใหม่ และตามแนวพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1) การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ตำราวิชาการต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ที่จะใช้เป็นกรณีศึกษา คือ ชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากเป็นชุมชนที่ใช้หลักพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และเน้นให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชนและเป็นชุมชนที่มีผลการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรผสมผสาน อันเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง การหากลุ่มตัวอย่างในการวิจัยใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 16 คน ดังต่อไปนี้

(1) ผู้นำชุมชนบ้านดงบัง ต.คอนนิม อ.เวียงใหญ่ จ.ขอนแก่น จำนวน 5 คน ประกอบด้วยกลุ่ม ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนันบ้านดงบัง จำนวน 1 คน และผู้นำกลุ่มเกษตรกรจำนวน 4 คน

(2) เกษตรกรในหมู่บ้าน บ้านดงบัง อ.เวียงใหญ่ จ.ขอนแก่น จำนวน 10 คน โดยบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key performance) ในครั้งนี้ เลือกจากกลุ่มเกษตรกรที่ทำการเกษตรผสมผสาน ในจำนวนที่สามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มนั้นได้ คือ หนึ่งหนึ่งของเกษตรกรที่มีอยู่ จากจำนวน 20 คน เพื่อให้แน่ใจว่า ข้อมูลที่ได้มีความครบถ้วนมากที่สุด

(3) ปราชญ์ชาวบ้านของหมู่บ้านดงบัง ได้แก่ พ่อบุญเต็ม ชัยลา จำนวน 1 คน

ผลการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ โดยเน้นการนำหลักไตรสิกขาไปปรับใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเป็นการวิจัยเชิงเอกสารและการลงภาคสนามในพื้นที่จริง มีผลการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดศาสตร์สมัยใหม่ และตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษา แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติทางตะวันตกทั้ง 3 มิติ ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐศาสตร์ ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ และทางสังคมศาสตร์ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับกาย ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่ให้ความสนใจกับความต้องการอันมีไม่จำกัดของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่การวิเคราะห์และถือกำเนิดของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์โดยกฎของอุปสงค์และอุปทาน (demand and supply law) ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการของผู้บริโภคและผู้ผลิตอันเป็นแนวทางให้ต้องหาวิธีการเพื่อไปสู่เป้าหมาย คือ การสร้างความพึงพอใจให้ทุก ๆ ฝ่าย คือทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ดังนั้น ทฤษฎีและวิธีวิทยา (methodology) ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จึงมุ่งบรรลุเป้าหมายในเชิงปริมาณหรือความมั่งคั่งทางวัตถุเป็นสำคัญ

ส่วนการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์นั้น ในวิทยาศาสตร์การแพทย์เชื่อว่าการดูแลสุขภาพจะให้ความสำคัญที่ร่างกายเท่านั้น เพราะเชื่อว่าการที่มีสุขภาพที่ดีคือ การมีสุขภาพกายที่แข็งแรงเพียงอย่างเดียว บุคคลก็สามารถที่จะดำเนินชีวิตได้โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอื่นแต่อย่างใด อาจกล่าวได้ว่าการดูแลสุขภาพเน้นที่รูปธรรมคือ การวัดค่าของคุณภาพคนที่สุขภาพกาย และได้ให้ความหมายของคำว่า สุขภาพ หมายถึง เฉพาะสุขภาพส่วนที่เป็นร่างกายเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจเป็นการมองแคบ ๆ แบบแยกส่วน ในเวลาต่อมาเมื่อการศึกษาได้มีความพัฒนาก้าวหน้า องค์ความรู้ต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นมากมาย รวมถึงความรู้ด้านการดูแลสุขภาพ ซึ่งเน้นเฉพาะด้านร่างกายเป็นสำคัญ

สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านสังคมศาสตร์ในมิติทางตะวันตก จะให้ความสำคัญในเรื่องของการมีการศึกษาสูง การเมืองมีความมั่นคง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีความรัก ความอบอุ่นเป็นต้น

ส่วนแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สำคัญของพุทธศาสนา ก็คือ กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักไตรสิกขา มี 3 กระบวนการคือ

1) การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) พฤติกรรมสำคัญที่ควรเน้นให้เกิดการพัฒนา คือ (1) พฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายหรือวัตถุ และการใช้อื่นทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในการรับรู้ โดยไม่เกิดโทษและก่อผลเสียแก่ชีวิตและทรัพย์สิน (2) การเสพ บริโภคปัจจัย 4 และการใช้ประโยชน์จากวัตถุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี ด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจ มุ่งคุณค่าที่แท้จริง ให้ได้คุณภาพชีวิต ส่งเสริมการพัฒนาชีวิต (3) การให้ คือการเผื่อแผ่แบ่งปัน (4) การประพฤติเกื้อกูล แก่ชีวิตอื่นๆ ทั้งสัตว์ มนุษย์และพืชพรรณ และ (5) พฤติกรรมในด้านอาชีวะ คือ การทำมาหาเลี้ยงชีพ (ศีล ภาวนา สัมมาอาชีวะ) เป็นสัมมาชีพ

2) การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) เป็นเครื่องแก้ปัญหาวิต หรือสังคม แบ่งออกเป็น 2 ประการคือ (1) การพัฒนาคุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมความดีงาม ต่างๆให้เกิดมีขึ้น เช่น เมตตา กรุณา กตัญญูกตเวที คารวะ หิริ โอตตปปะ เป็นต้น ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจองงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม (2) การพัฒนาสมรรถภาพจิต ได้แก่ ความสามารถ ความเข้มแข็ง มั่นคง มีประสิทธิภาพของจิต เช่น ฉันทะ (ความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ) ความเพียร (วิริยะ) ความขยัน (อุตสาหะ) ความอดทน (ขันติ) การระลึกรู้ได้ทัน ตื่นตัว ควบคุมตนได้(สติ) มั่นคง แน่วแน่ ไสสยบอยู่ตัวของจิต (สมาธิ) มีความไม่ประมาท เป็นต้น

3) การพัฒนาความรู้ (ปัญญา) มีกระบวนการพัฒนา 7 ประการ คือ (1) การพัฒนาความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สดับตรับฟังหรือศึกษาเล่าเรียน และรับถ่ายทอด ศิลปวิทยา ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ (2) การพัฒนาการรับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง (3) การพัฒนาการคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณ์ญาณ (4) การรู้จักมอง รู้จักคิด ที่จะให้เข้าถึงความจริง และได้คุณประโยชน์ มีโยนิโสมนสิการ อย่างที่เรียกว่า

มองเป็น คิดเป็น (5) การรู้จักคิดจัดการ ดำเนินการ ทำกิจให้สำเร็จ ฉลาดในวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย (6) การพัฒนาความสามารถในการแสวงหา เลือกคัด จัดประมวลความรู้ ความคิดให้ชัดเจน และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยง สร้างเป็นความรู้ความคิดใหม่ๆ เพื่อแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความรู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิต (7) การรู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่ทำให้วางใจถูกต้อง ต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแก้ปัญหาชีวิต ขจัดความทุกข์ในจิตใจของตนได้

2. รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนจิม อำเภอบางใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้มีรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตชีวิตที่คล้ายคลึงกัน โดยสรุปรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มตัวอย่างใน 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

2.1 รูปแบบคน

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน คือ พ่อบุญเต็ม ชัยลา และกลุ่มผู้นำชุมชน 5 ท่าน คือ พ่อประมวล วอนนอก พ่อวิเชียร จันทาทุม แม่สง่า จันทรีศรี พ่อหนูพร ดิษฐพันธ์ และแม่กองสิน จันทาทุม ล้วนมีรูปแบบของชีวิตในอดีตที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ทำการเกษตรไม่ประสบความสำเร็จ มีหนี้สิน สภาพครอบครัวมีฐานะยากจนและมีความเป็นอยู่ที่ลำบาก อันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศไม่อำนวย รวมทั้งวิถีการดำรงชีวิตยังเป็นเหมือนในชาวอีสานในอดีต ซึ่งก็คือทำการเกษตรเชิงเดี่ยว คอยฟ้าคอยฝนสิ้นฤดูกาลฝนก็พากันไปขายแรงงานต่างถิ่น ไม่มีความรู้ในการทำเกษตรที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของตน นั้นแสดงให้เห็นว่า คุณภาพชีวิตของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในขั้นแย่เลยทีเดียวก็ได้

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มตัวอย่างทุกคนเริ่มต้นที่การเปลี่ยนแนวความคิด โดยเฉพาะประชาชนชาวบ้าน คือ พ่อบุญเต็ม ชัยลา ที่มีการถอดบทเรียนของชีวิตตนเองจากคำถามที่ว่า “ทำไมตนเองจะต้องเดินทางอ้อม ทำไมต้องทำงาน

เป็นเดือนๆ แล้วเอาเงินที่ได้รับไปซื้อของจากคนอื่น? ทำไมต้องทำงานอย่างหนักวันละ 8 ชั่วโมง แต่ได้เงินตอบแทนความเหนื่อยเพียงน้อยนิด?” จึงได้คำตอบของชีวิตว่า ถ้าหากทำนา ปลูกอะไรกินเอง ทำงาน 8 ชั่วโมงเหมือนกัน เราก็มีกินมีใช้ ไม่ต้องไปซื้อหรือเอาเงินไปให้ใครเขา แล้วไม่ต้องถูกคนอื่นดูว่ากลัวอีกด้วย” แนวความคิดดังกล่าวนับเป็นจุดเปลี่ยนที่แท้จริงของการดำรงชีวิต จนกลายมาเป็นปราชญ์ชาวบ้านจนทุกวันนี้ ในการปรับเปลี่ยนวิถีในการดำรงชีวิตจากแบบเดิมที่เข้าไปขายแรงงานแลกเงินตามที่เคยเป็นมา พอบุญเต็ม ชัยลา ได้ใช้แนวความคิดสำคัญในการดำรงชีวิต จนกระทั่งประสบความสำเร็จมีความสุขตามอัตภาพ โดยใช้แนวความคิดสำคัญ คือ แนวคิด “ไม่ต้องหาเงินมาก แต่ให้มีเงินเหลือเก็บ” และแนวคิด “การไม่มีหนี้ เป็นลาภอันประเสริฐ” จากกรณีของพอบุญเต็ม ชัยลา นี้แสดงให้เห็นชัดว่า รูปแบบการพัฒนาชีวิตจะต้องเริ่มต้นที่การปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากแนวความคิดเก่าๆ เดิมๆ มาเป็นแนวความคิดใหม่ ภายหลังจึงได้นำหลักการนี้ไปเผยแพร่แก่ผู้อื่น โดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้นำชุมชนอีก 5 ท่าน

กลุ่มตัวอย่างคนที่ 1 พ่อประมวญ วอนนอก การเปลี่ยนแนวความคิดเกิดจากการชักชวนของปราชญ์ชาวบ้าน คือ พอบุญเต็ม ชัยลา (สมัยที่เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านดงบัง) ให้ไปศึกษาดูงานการปลูกผักหวานป่าที่บ้านหม้อ จังหวัดสระบุรี หลังจากกลับมาจึงมีแนวความคิดที่จะทดลองปลูกผักหวานป่า และได้เริ่มทดลองปลูกผักหวานป่าจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ ทำให้พ่อประมวญเริ่มมั่นใจในอาชีพใหม่ คือ การปลูกผักหวานป่าขาย และลดพื้นที่การทำนาลง โดยมีการขุดสระและทำการเกษตรผสมผสานร่วมด้วย ผลสำเร็จในการปลูกผักหวานเกิดจาก “ความตั้งใจ พร้อมเรียนรู้ การดูแลเอาใจใส่” โดยมีหลักในการคิดว่า “การปลูกผักหวานป่าไม่ยาก แต่ต้องอาศัยความตั้งใจและการดูแลเอาใจใส่”

ภายหลังจากที่พ่อประมวญเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว คือ ข้าวมาปลูกผักหวานป่า โดยใช้เกษตรอินทรีย์ ทดแทนปุ๋ยเคมี ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการผลิตต่ำลง ประกอบกับการที่พ่อประมวญมีการวางแผนก่อนการเพาะปลูกอย่างรอบคอบ ทำให้มีรายได้จากการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นอย่างมาก อีกทั้งมีการทำการเกษตรผสมผสาน ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายสำหรับซื้อยี่ห้อของครอบครัว

และแม่บ้านได้มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย ทำให้มีเงินเหลือเก็บออม เพื่อความมั่นคงในอนาคตของครอบครัว อีกทั้งมีคุณธรรม ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยยึดหลัก “มีความมานะบากบั่น ช่วยเหลือผู้อื่น ถือเป็นการทำความดี ทั้งเพื่อตนเอง และเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น”

กลุ่มตัวอย่างคนที่ 2 คือ พอวิเชียร จันทาทุม เกิดการเปลี่ยนแนวความคิดใหม่จากการชักชวนจากพ่อบุญเต็ม ชัยลา ซึ่งมีศักดิ์เป็นพี่เขยของตน ชักชวนให้ไปดูงานการปลูกผักหวานป่า ที่บ้านหม้อ จ.สระบุรี ทั้งนี้เพราะคิดว่า การทำนํานั้นต้องใช้ทุนสูง อยากเปลี่ยนไปทำการเกษตรอย่างอื่นที่ให้ผลตอบแทนที่ดีกว่าการทำนาแทน หลังจากที่ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานด้านการปลูกผักหวานป่า ทำให้พอวิเชียรได้รับความรู้เกี่ยวกับแนวคิดในเรื่องการปลูกผักหวานป่า และได้ซื้อต้นกล้ากลับมาปลูกในแปลงเกษตรบ้างบริเวณบ้านของตนเองทันที โดยพอวิเชียรได้กล่าวว่า การได้ไปศึกษาดูงานถือเป็นการทำความฝันของตนเองให้เป็นจริง เนื่องจากตนเองเป็นผู้ที่ร่างกายไม่แข็งแรง จากอุบัติเหตุลื่นล้มขณะที่ได้ไปทำงานประเทศไต้หวัน ทำให้ไม่สามารถทำงานหนัก หรือใช้ร่างกายแบบหักโหมได้ จึงพยายามทำการงานเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับร่างกายของตน ถือเป็นการทำความฝันให้เป็นจริง

เนื่องจากพอวิเชียรมีความคิดว่า “การทำนาต้องใช้ต้นทุนสูง มีการจ้างแรงงานในทุกขั้นตอนการผลิต อีกทั้งต้องประสบปัญหาฝนแล้ง ทำให้ผลผลิตตกต่ำ ผลผลิตน้อย บางปีก็ขาดทุน จึงเป็นเหตุให้ พอวิเชียร คิดหาวิธีการทำการเกษตรวิธีใหม่ ที่ใช้แรงงานไม่หนักมากนัก และไม่ต้องใช้ต้นทุนสูงเกินไป จึงตัดสินใจทำการเกษตรผสมผสาน และทำการปลูกผักหวานป่า ซึ่งสามารถเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของครอบครัวได้เป็นอย่างดี เพราะการปลูกผักหวานป่า เป็นอาชีพที่ไม่ต้องใช้แรงงานที่หนักเกินไป สอดคล้องกับสภาพร่างกายของพอวิเชียรที่ไม่ค่อยดี ต้องใช้ไม้เท้าช่วยพยุง แต่การปลูกผักหวานป่า พอวิเชียรสามารถทำได้เองในทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกจนกระทั่งการเก็บเกี่ยวผลผลิต นี่นับเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนแนวความคิดนั่นเอง

กลุ่มตัวอย่างคนที่ ๓ แม่สง่า จันทรศิริ มีจุดเปลี่ยนของแนวความคิดมาจากการตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มเกษตรผสมผสานตามคำแนะนำของปราชญ์ชาวบ้าน คือ

พ่อนุญเต็ม ชัยลา ซึ่งได้พาชาวบ้านไปดูงานกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษที่บ้านหัวลิง ต.วังแสง อ.ชนบท จ.ขอนแก่น หลังจากกลับมาแม่สง่าสนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ เพื่อที่จะหารายได้มาจุนเจือครอบครัว หลังจากได้เปลี่ยนมาเข้ากลุ่มทำการปลูกผักปลอดสารพิษ ทำให้มีรายได้จากการปลูกผักเพิ่มขึ้น แม่สง่ามีสุขภาพที่แข็งแรงขึ้นเพราะเลิกใช้ปุ๋ยเคมี/สารเคมีในการผลิต หันมาใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยชีวภาพแทน ครอบครัวมีอาหารที่อุดมสมบูรณ์ และปลอดสารพิษไว้บริโภคในครอบครัว การซื้ออยู่ซื้อกินลดลง เพราะการปลูกผักในกลุ่มจะมีการแบ่งปันพืชผักกันกิน มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อให้ทราบถึงพฤติกรรมค่าใช้จ่ายในครอบครัวของตนเอง โดยการปลูกผักปลอดสารพิษ หลักการทำงานคือ ค่อยๆ ทำ ไม่ต้องเร่งรีบ ทำให้มีความสุข และการเข้ากลุ่มทำให้มีเพื่อนพูดคุย และอาศัยการพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีเป้าหมายของกลุ่มคือ “พอกินพอใช้ รู้จักให้รู้จักแบ่งปัน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน”

กลุ่มตัวอย่างคนที่ 4 พ่อนุพร ดิษฐพันธ์ ผู้นำชุมชนกลุ่มเกษตรผสมผสาน มีจุดเปลี่ยนของแนวความคิดมาจากการไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่างๆ ไม่ว่าจะป็นศูนย์เกษตรผสมผสานของพอใหญ่ฝ่ายส่วยสระกลาง ที่จังหวัดบุรีรัมย์ ไปศึกษาดูงานการปลูกผักปลอดสารพิษที่ อ.ชนบท เป็นต้น ภายหลังจากได้ไปดูงานด้านการเกษตรผสมผสาน ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการจัดการเกษตรแบบผสมผสาน คือเริ่มต้นด้วยการวางแผนการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อย่างรอบคอบ โดยการจัดระบบกิจกรรมทางการเกษตรให้เหมาะสมกับพื้นที่และค่อยๆ ทำทีละอย่าง

หลังจากที่ได้ทำเกษตรผสมผสานทำให้ครอบครัวมีอาหารที่ดีและปลอดภัยสำหรับการบริโภคอย่างเพียงพอ มีรายได้ที่มั่นคงสม่ำเสมอเพียงพอสำหรับความต้องการใช้จ่ายของครอบครัว มีงานทำทุกวันที่บ้านของตนเอง ทำให้มีเวลาให้กับครอบครัวเสมอ เกิดความอบอุ่นมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันครอบครัวมีความสุขมีความเห็นอกเห็นใจกันดีช่วยเหลือกันทำมาหากิน มีเงินเหลือเก็บออมสำหรับอนาคต มีอาชีพและหลักประกันที่มั่นคงในครอบครัว

กลุ่มตัวอย่างคนที่ 5 แม่กองสิน จันทาทุม ผู้นำชุมชนกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ มีจุดเปลี่ยนของแนวความคิดมาจากการได้เข้าอบรมเกี่ยวกับโครงการเศรษฐกิจ

พอเพียง ทั้งด้านการเกษตรแบบผสมผสานและการทำเกษตรแบบผสมผสานที่บุรีรัมย์ จึงได้นำความรู้ที่ได้รับจากการเข้าร่วมอบรมมาทดลอง ทำในการทำเกษตรของตนเองอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นรูปธรรมและมีรายได้จากการขายพืชผัก

แม่กองสินได้เข้าโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ โดยจัดสรรที่สาธารณประโยชน์ให้ชาวบ้านปลูกผักปลอดสารพิษ ทำให้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น มีสุขภาพดี เนื่องจากไม่ต้องสัมผัสกับสารพิษ

แนวคิดและองค์ความรู้ต่างๆ ในการทำเกษตรแบบผสมผสานที่นางกองสิน จันทาทุม ได้นำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาและยกระดับการทำเกษตรของตนเอง ได้มาจากการเข้าร่วมอบรมและศึกษาดูงานจากศูนย์เรียนรู้ในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการเข้ารับการอบรมศึกษาดูงานด้านการทำเกษตรผสมผสานที่ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ เช่น พ่อผาย สร้อยสระกลาง จึงทำให้เข้าใจหลักการ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจากการปลูกป่า ใช้สอยร่วมไปกับการทำการเกษตร และการได้ไปศึกษาดูงานด้านการปลูกผักปลอดสารพิษต้นแบบที่บ้านหัวลิง ต.หนองแสง อ.ชนบท จ.ขอนแก่น ได้นำความรู้ที่ได้เรียนรู้มาปรับใช้และลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ทำให้ครอบครัวของแม่กองสิน จันทาทุม มีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรตลอดทั้งปี

จากรูปแบบของคนในการพัฒนาชีวิตของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 6 กรณีศึกษา จะเห็นได้ว่า การจะพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องเกิดจากการปรับเปลี่ยนแนวความคิดเดิมที่มีมาก่อนมาสู่แนวความคิดใหม่ ซึ่งต้องอาศัยกัลยาณมิตรผู้ชักนำชี้ชวน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน คือ พ่อบุญเต็ม ชัยลา ผู้ให้คำแนะนำและให้ความรู้ด้วยการพาไปศึกษาองค์ความรู้ทางการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นตัวแบบของงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมสำหรับชาวบ้านที่มีอาชีพดั้งเดิมคือการทำเกษตร และสิ่งที่จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวความคิดได้ก็คือความรู้ซึ่งเกิดจากการออกมาศึกษาโลกภายนอก จากตัวแบบของคนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพชีวิตแล้ว นั่นก็คือต้องมีตัวอย่างที่ดี จึงจะทำให้เกิดจากการปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือแนวความคิดได้ คนเราจะพัฒนาตนเองได้ ต้องพัฒนาที่ตัวความคิดเสียก่อน อันจะส่งผลถึงพฤติกรรมที่แสดงออกมาในการดำรงชีวิต

2.2 รูปแบบของงาน

รูปแบบการทำงานของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่จะเป็นการทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวิเคราะห์โดยภาพรวม มีรูปแบบของงานดังต่อไปนี้

(1) การประกอบอาชีพโดยอาศัยแนวทางทำเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก และดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การทำอยู่ ทำกิน ทำแจก ทำใช้ เหลือกินแจก ได้เพื่อนเหลือแจก แลกเปลี่ยนได้ของที่ต้องการ เหลือแลกได้ขาย ขายได้เงิน มีเงินเหลือได้ซื้อที่ดินเพิ่มไม่มีหนี้สิน มีเงินออมไว้ให้ลูกหลาน มีชีวิตที่ยั่งยืน พึ่งตนเองได้ ผู้อื่นพึ่งได้ ครอบคลุมอบอุ่น กินอิ่มนอนหลับ ยั่งยืนถาวร ถึงลูกถึงหลาน ประเทศชาติมั่นคง หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเปรียบเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็ม ว่ามีความสำคัญมากเพียงใด

(2) การนำหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ การแบ่งพื้นที่ใช้สอยทางการเกษตร ออกเป็นส่วนๆ มาใช้ในการดำรงชีวิต

(3) การมีแนวคิดหลักในการทำงาน การมีแนวคิดทำให้มีความมุ่งมั่นในการทำงาน สามารถทำให้ประสบความสำเร็จในการทำงานได้

3.3 รูปแบบคุณธรรม

ประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในบทนี้ ซึ่งมีความสำคัญมากเพราะจะเกี่ยวข้องกับประเด็นสำคัญที่สุดในงานวิจัยเล่มนี้ คือ รูปแบบคุณธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เนื่องมาจากการจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น สิ่งสำคัญที่สุดคือ คุณธรรมที่นำมาปรับใช้ในการดำรงชีวิต หากไม่มีคุณธรรม แม้การทำงานจะดีเพียงใดก็ตาม ย่อมไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ เพราะสิ่งสำคัญที่สุดในการพัฒนามนุษย์ก็คือคุณธรรม เมื่อวิเคราะห์แล้ว รูปแบบคุณธรรมของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ หลักธรรมต่างๆ ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ การใช้ชีวิตอยู่บนความไม่ประมาทให้รู้จัก

ระมัดระวังตนเอง ความซื่อตรง ชยัน การใช้จ่ายสมควรแก่ฐานะ การงดเว้นสิ่งให้โทษ ไม่ติดต่อกับคนชั่วสมาคมกับคนไม่ดี กตัญญูทักเตือนผู้มีพระคุณ รู้หน้าที่และทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการแบ่งปัน ความอยู่ดีมีสุข คือ การอยู่ดีกินดี ได้แก่ การกินอาหารปลอดสารพิษ และการอยู่เย็นเป็นสุข คือ ไม่มีโรคภัยเจ็บเบียดเบียน หมายความว่า ต้องพัฒนาสุขภาพกายด้วย ซึ่งได้แก่ สุขนิสัยในการบริโภค ถ้าเราบริโภคสิ่งที่ปลอดสารพิษ ก็จะทำให้ร่างกายปราศจากโรคอันจะส่งผลถึงจิตใจที่มีคุณภาพด้วย มีความพอเพียง โดยยึดหลักการ “อยู่ง่าย กินง่าย กินใช้พอประมาณ ไม่เกินตัว” ในการดำเนินชีวิต การใช้เหตุผลในการดำรงชีวิต โดยได้ใช้หลักการ “คิดอย่างรอบคอบ ก่อนลงมือทำ”

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า รูปแบบในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านดงบัง ประกอบด้วยรูปแบบ 3 ประการ คือ รูปแบบของคน หลักการสำคัญคือต้องกล้าปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากแบบเดิมมาสู่แนวความคิดใหม่ โดยการไปศึกษาหาความรู้จากตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตโดยการแนะนำของปราชญ์ชาวบ้านหรือกัลยาณมิตร ภายหลังจากนี้ต้องมีรูปแบบในการทำงานทั้งรูปแบบหลักแนวคิดในการทำงานและรูปแบบของงานตามหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ เพราะรากฐานเดิมของกลุ่มตัวอย่างนั้นประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรูปแบบสุดท้าย คือ คุณธรรมในการดำรงชีวิต แม้จะมีการไปศึกษาหาความรู้แล้วนำหลักการเกษตรมาทำจนประสบความสำเร็จเพียงใด แต่หากขาดหลักคุณธรรมเสียอย่างเดียว ชีวิตย่อมไม่ประสบความสำเร็จและมีความสุขได้ เพราะหลักคุณธรรมนั้นเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ จะเห็นได้จากกลุ่มตัวอย่างทั้ง 6 กรณี ล้วนได้อาศัยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการดำรงชีวิต จึงสามารถประสบความสำเร็จได้

3. รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนจิม อำเภอบางใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ ของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลคอนจิม อำเภอบางใหญ่ จังหวัดขอนแก่น โดยใช้กรอบของไตรสิกขา สรุปได้เป็น 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

3.1 การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีลสิกขา

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีลสิกขาของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้กรอบของปาริสุทธิศีล 4 มีดังต่อไปนี้

1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักปาฏิโมกสังวรศีล

ปาฏิโมกสังวรศีล หมายถึง การรักษาจิตของชุมชนหรือสังคม โดยถือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกฝนตน เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน นับเป็นเครื่องเอื้อโอกาสในการก้าวเข้าสู่จุดหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีตนเองเป็นส่วนร่วมในการสร้างสภาพเอื้อโอกาสร่วมกับทุกคนในสังคม

จากผลการศึกษาวิจัยในชุมชน ประชาชนชาวบ้านและกลุ่มผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมโครงการเกษตรผสมผสานและโครงการผักปลอดสารพิษ สมาชิกทั้งหมดล้วนเคารพในกฎกติกาของกลุ่ม จึงทำให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปราศจากปัญหาความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจกัน และการเคลือบแคลงใจกัน ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อการทำงานกันเป็นกลุ่ม

สมาชิกส่วนใหญ่มีระเบียบวินัยและรักษากฎกติกาของกลุ่ม โครงการที่ตนเข้าร่วมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความสงบสุข โดยเฉพาะหลักปฏิบัติที่เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของคนแต่ละคน ได้แก่ ศีลห้า ดังนั้น การที่เกษตรกรในชุมชนบ้านดงบังได้ปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ทำให้คนในชุมชนล้วนแต่ประพฤติทางกายและทางวาจา เคารพในกฎระเบียบ ทำให้ชุมชนไม่มีปัญหาการขัดแย้ง หรือการผิดใจกัน ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ชุมชนอื่นๆ ที่สนใจ สามารถนำไปศึกษาเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี เพราะสามารถปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม และเมื่อทำเป็นประจำจะเกิดความเคยชินจนเป็นวัฒนธรรมของชุมชนไปโดยปริยาย ไม่ใช่เรื่องที่ต้องอาศัยการบังคับหรือควบคุมแต่อย่างใด

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการขั้นแรกของชุมชนบ้านดงบัง คือ การมีความสำรวมหรือการรักษากฎกติกาของกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิกและของสังคมโดยส่วนรวมที่เรียกว่า ปาฏิโมกสังวรศีล นั่นคือ การจะพัฒนาคุณภาพชีวิตจะต้องมีการรักษาระเบียบวินัยของตนเองและสังคม อย่างที่ชาวบ้านดงบังได้ปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักอินทรีย์สังวรศีล

ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ล้วนใช้อินทรีย์สังวรที่ถูกต้องเหมาะสม อันนำมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านดงบังได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ มีการใช้เพื่อศึกษาเรียนรู้ นับเป็นการใช้อินทรีย์สังวรอย่างถูกต้อง เพื่อนำมาคิดพิจารณาแยกแยะ ถึงข้อดีข้อเสียหรือประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ทำให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับว่าจะสามารถยกระดับการดำรงชีวิตให้ดีขึ้น อีกทั้งจะทำให้มีความสุขอย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ

กลุ่มสมาชิกของชุมชนบ้านดงบัง รู้จักพิจารณาเลือกเป็นในสิ่งที่จะดูจะพึง เช่น การไปดูงานโครงการเกษตรผสมผสาน และการไปดูงานโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ ทำให้มีความรู้ แยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่าสิ่งใดที่มีคุณค่า เป็นคุณประโยชน์ หรือสิ่งใดเป็นโทษภัย แล้วสามารถหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ดีเป็นโทษภัย และเลือกดูฟังในสิ่งที่ดีงามแล้วนำมาปฏิบัติ จึงก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์ส่วนรวม จะเห็นได้ว่าเกษตรกรสามารถใช้อินทรีย์เพื่อการรู้เพื่อการศึกษาอย่างแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นจริง

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการด้วยศีลขั้นที่สอง คือ การสำรวมอินทรีย์รู้จักแยกแยะสิ่งที่เป็นคุณและโทษออกได้อย่างชัดเจน จะเห็นได้จากการที่ชุมชนบ้านดงบังได้ศึกษาหาความรู้จากตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตจากโครงการต่างๆ แล้วนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน การใช้อินทรีย์ในทางที่มีประโยชน์ด้วยการนำความรู้ที่ได้นั้นมาใช้ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีการประกอบสัมมาอาชีวะของตน จนกระทั่งสามารถมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม

3) รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักอาชีวะปาริสุทธศีล

จากการศึกษาสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนบ้านดงบัง ได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติในการประกอบสัมมาอาชีวะที่ดีงาม ทำให้การประกอบอาชีพมีความมั่นคงไม่เดือดร้อนขาดสนมากนัก ทั้งนี้เพราะการทำเกษตรผสมผสานช่วยลดภาระเรื่องค่าใช้จ่ายด้านอาหารลงได้มาก ชาวบ้านเกือบทั้งหมดได้ปลูกผักต่าง ๆ ไว้กินเอง

สมาชิกตลอดจนผู้นำชาวบ้าน ได้นำหลักธรรมข้อนี้มาปรับใช้ในการประกอบอาชีพที่สุจริต สามารถทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่เพียงพอในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ถึงแม้ว่าการทำการเกษตรผสมผสานจะไม่ได้สร้างความร่ำรวยให้แก่สมาชิก แต่ก็สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเพียงพอ และมีความสุขจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่พวกตนรัก การประกอบสัมมาอาชีพะตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้สามารถมีปัจจัย 4 ที่พอเพียง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แต่ไม่มั่งหวังว่าจะต้องมั่งให้มาก แต่มุ่งให้ทำงานอย่างเต็มที่ มากกว่าจะมั่งแต่เรื่องทรัพย์สินเงินทอง ทั้งนี้เพื่อพุงให้ร่างกายสามารถดำรงชีวิตอยู่เพื่อพัฒนาจิตใจและสติปัญญาให้องกามเจริญง่ๆ ขึ้นไป

จากผลการศึกษา จะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านดงบัง มีการประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริตขั่นหม่นเพียรในการประกอบอาชีพการงาน ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต สามารถทำให้คนในชุมชนมีรายได้ที่เพียงพอในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้มีฐานะที่ร่ำรวยมากนัก แต่ก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียง และมีความสุขจากการประกอบอาชีพที่พวกตนรัก ซึ่งถือเป็นการใช้หลักหลักอาชีพาริสุทธิศีลบนพื้นฐานของฉันทะและปัญญา คือมีความพึงพอใจและรักในอาชีพของตน แสงหาทรัพย์มาด้วยความสุจริต

สรุปได้ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยศีลขั้นที่สาม จะต้องประกอบสัมมาอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความพากเพียร ทำหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มกำลังความสามารถ โดยมุ่งให้แสงหาปัจจัย 4 เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตแบบพอดี ไม่มั่งหวังให้มีมากมายจนเกินพอดี จนกระทั่งทำให้เกิดความลำบากแก่ตนเองอันเนื่องมาจากความต้องการที่จะได้เงินทองมากมายจนเกินพอดีนั่นเอง

4) การวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักปัจจัยสันนิสิตศีล

จากการศึกษาวิจัยเชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่าง พบว่า รูปแบบการบริโภคปัจจัย 4 โดยเฉพาะเรื่องอาหาร เน้นการบริโภคอย่างพอประมาณ โดยกล่าวว่า การรับประทานควรให้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในแต่ละมื่อ และจากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความใคร่ครวญก่อนบริโภค ซึ่งเป็นไปตามหลักการ

ของพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นให้เกิดการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 อย่างถูกต้องเหมาะสมเพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย และจากการที่ชุมชนใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักคุณธรรมในการดำเนินชีวิต ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่เข้าใจหลักปรัชญาในการดำรงชีวิตแบบวิถีพอเพียงอย่างดี ทำให้มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดั่งามเหมาะสม

การที่ชาวบ้านได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ หากมองในบริบทที่เป็นองค์รวมแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นระบบการพัฒนาชีวิตของปัจเจกบุคคลควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีหลักธรรมคือ ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน และการให้ทานเป็นตัวนำขับเคลื่อน ทำให้วิถีชีวิตและวิถีแห่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดำเนินไปอย่างเกื้อกูล สุขความสบายอย่างยั่งยืน

3.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านหลักจิตตสิกขา

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านจิตใจหรืออารมณ์ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างของชุมชนบ้านดงบัง จากการวิจัยพบว่า มีคุณภาพจิตด้านดี ทั้งนี้เพราะการที่ได้เข้าร่วมกลุ่มทำการเกษตรผสมผสาน และเข้าร่วมโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ ทำให้เกษตรกรมีจิตใจที่เต็มไปด้วยความเมตตา มีความสงสารเห็นใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน อีกทั้งมีความกตัญญูรู้คุณของผู้อื่น ทั้งนี้เป็นเพราะการที่นำหลักคุณธรรมมาใช้เป็นแนวทางไปประกอบสัมมาชีพที่ดั่งาม ยึดหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรผสมผสานที่ได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ได้ยึดหลักคุณธรรมนำเศรษฐกิจ ที่ว่า “เศรษฐกิจพอเพียงค่านึงถึงความพอดี พอประมาณ มีเหตุ มีผล และที่สำคัญ มีภูมิคุ้มกัน โดยมีความรู้และมีคุณธรรมเป็นเสาเอก โดยเฉพาะคุณธรรมแห่งการพึ่งตนเองพึ่งพากันเอง และทานคือการให้ให้อภัย โดยการให้ความช่วยเหลือให้น้ำใจ ให้สิ่งของ ให้ความเมตตา นั่นคือทาน”

จากการที่กลุ่มเกษตรกรประสบความสำเร็จในการทำนา มีแปลงเกษตรผสมผสาน ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ มีเงินเหลือจากการขายพืชผักทุกวัน ถึงแม้จะเป็นรายได้ที่ไม่มากนัก ทำให้เกษตรกรต่างมีความสุขใจ

มีความสบายใจ มีความโปร่งโล่งใจ ที่มีอาชีพที่มั่นคง และเป็นอาชีพที่พ่อแม่บรรพบุรุษได้ทำสืบทอดกันมา การที่บ้านดงบังได้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเกษตรผสมผสานสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านจิตใจ หรืออารมณ์ได้อย่างแท้จริง ทั้งด้านคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

3.3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักปัญญาศึกษา

จากการวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านปัญญาศึกษาของชุมชนบ้านดงบัง พบว่าภายหลังจากการที่ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานตามโครงการต่าง ๆ ทั้งด้านการเกษตรผสมผสาน โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ ทำให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัว เริ่มเปิดใจรับรู้การพัฒนาในรูปแบบใหม่ ที่อิงอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมของเกษตรกร ทำให้เกิดการคิดใคร่ครวญ วิเคราะห์ร่วมกันถึงผลดีผลเสีย ความเป็นไปได้ในการดำเนินการตลอดจนประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ให้กับเกษตรกรถือเป็นการพัฒนาด้านปัญญาให้เกิดขึ้น เป็นปัญญาที่ช่วยทำให้การดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองได้ตามเหตุปัจจัย เช่น หากเกษตรกรสร้างเหตุปัจจัยดี มีการลงมือขุดสระเพื่อขุดน้ำไว้ปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ ผลที่ตามมาคือชาวบ้านจะมีอาหารการกินที่สมบูรณ์

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักปัญญาศึกษาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างคือการเปลี่ยนแนวคิดในการดำรงชีวิต ซึ่งเกิดจากการได้ไปศึกษาดูงานและบุคคลตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตร จึงทำให้เกิดปัญญาหรือความรู้ที่สามารถทำให้เปลี่ยนความคิดของตนเองได้ และหันมาประกอบสัมมาอาชีพแบบใหม่จนกระทั่งคุณภาพชีวิตดีขึ้น

สรุป

จากผลการวิจัย สรุปได้ว่า การวิจัยกลุ่มตัวอย่างที่แต่เดิมนั้นเป็นผู้มีคุณภาพชีวิตในระดับที่ต่ำ เช่น การเป็นหนี้สิน การต้องไปขายแรงงานในเมืองหลวง การไม่มีอาชีพที่มั่นคง การทำไร่นาแบบตามมีตามเกิด แต่เมื่อได้ปรับเปลี่ยนแนวความคิดจนกระทั่งเปลี่ยนรูปแบบการดำรงชีวิตแบบใหม่ ด้วยการทำเกษตรแบบผสมผสาน

โดยการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ปรากฏว่าคุณภาพชีวิตดีขึ้นจากเดิมอย่างมาก มีความสุขตามอัตภาพไม่มีหนี้สิน มีกินมีใช้ สุขภาพจิตดี แม้กลุ่มตัวอย่างจะไม่ได้บอกว่าใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วการที่กลุ่มตัวอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นก็เพราะหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา กล่าวคือ การพัฒนาด้านพฤติกรรมด้วยหลักศีลสิกขา ได้แก่ การรักษากฎระเบียบของชุมชนของกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มโครงการต่างๆ ภายในชุมชน การมีวิจารณ์ญาณในการแสวงหาสิ่งต่างๆ การศึกษาหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ การพิจารณาแล้วจึงบริโภคปัจจัย 4 อย่างเข้าถึงคุณค่าแท้ และการมีสัมมาอาชีพ ประกอบการทำงานด้วยความขยันขันแข็งและสุจริตก็นับเป็นการใช้หลักจตุปาริสุทธิศีลในการพัฒนาชีวิตในเบื้องต้น ประการต่อมาคือการพัฒนาด้านสมาธิคือมีจิตใจประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรม การที่กลุ่มประสบความสำเร็จในการทำเกษตรผสมผสาน ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทำให้มีความสุขใจมีความสบายใจ มีความโปร่งโล่งใจ นับเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านจิตใจ ทั้งด้านคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต และประการสุดท้ายคือการพัฒนาด้านปัญญา คือการแก้ปัญหาของชีวิตได้ เป็นการศึกษาและการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจ แก้ไขข้อผิดพลาดที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปในปัจจุบันของการใช้ชีวิตในสังคม เพื่อความสุขความเจริญของตนเองและสังคมสืบไป จะเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการดำรงชีวิตแบบวิถีที่ผ่านมา ซึ่งทำให้คุณภาพชีวิตอยู่ในระดับต่ำ แต่เมื่อได้ไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่างๆ จนเกิดองค์ความรู้ใหม่ก็ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบการดำรงชีวิตจนกระทั่งประสบความสำเร็จ นับเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักปัญญาสิกขาอย่างแท้จริง

ดังนั้น ในการดำรงชีวิตที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบันของมนุษย์เราทุกคนนั้น เมื่อต้องการจะพัฒนาคุณภาพชีวิต นั้นจำเป็นจะต้องเริ่มพัฒนาด้านร่างกายก่อน การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านร่างกายตามมิติทางตะวันตกนั้นสอดคล้องกับการพัฒนา

กายของพระพุทธศาสนา แต่หลักการของพระพุทธศาสนาจะไม่หยุดแค่การพัฒนา

กายเท่านั้นคือเมื่อมีการพัฒนากายที่สมบูรณ์ทุกด้านแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องศึกษา ฝึกฝน พัฒนาศีล สมาธิ และปัญญาให้เกิดให้มีขึ้นในตนเองในชั้น

ทีละเอียดยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและในการพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคล ให้มีชีวิตเป็นอยู่อย่างมีความสุขตามสมควรแก่การปฏิบัติของแต่ละบุคคล การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการบูรณาการหลักไตรสิกขาจะทำให้ชีวิตของมนุษย์เราพัฒนาครบถ้วนทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาด้านพฤติกรรมด้วยการรักษาศีล การพัฒนาด้านสมาธิ คือ มีจิตใจจดจ่อในการดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมจริยธรรม และการพัฒนาด้านปัญญาคือการแก้ปัญหาของชีวิตได้ เป็นการศึกษและการพัฒนาจิตใจ แกไขข้อผิดพลาดที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปในปัจจุบันของการใช้ชีวิตในสังคม เพื่อความสุขความเจริญของตนเองและสังคมสืบไป ในการดำรงชีวิตที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบันของมนุษย์เราทุกคนนั้น จำเป็นอย่างมากที่จะต้องศึกษา ฝึกฝน พัฒนาศีล สมาธิ และปัญญาให้เกิดให้มีขึ้นในตนเอง เพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและในการพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคล ให้มีชีวิตเป็นอยู่อย่างมีความสุข ไร้ซึ่งปัญหา ปลอดภัยจากความทุกข์ซึ่งสามารถดับปัญหาหรือความทุกข์ทั้งปวงได้หมดสิ้น และทั้งนี้ทั้งนั้นก็ด้วยการปฏิบัติในหลักไตรสิกขาของพระพุทธศาสนาจึงจะทำให้ชีวิตของมนุษย์เราพัฒนาครบถ้วนทุกด้าน

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2541). **วิสุทธิมรรค เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูญาณ.
- นิสาร์ตัน ศิลปะเดช. (2540). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : พิเศษสู่การพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2531). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : โกมลคีมทอง.

- _____. (2545). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- _____. (2549) **สภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ จำกัด.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.
- ศรินา จิตต์จรัส. (2554). **เศรษฐกิจชุมชนและภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทริปเพิ้ล กรุป จำกัด.
- ศรินทร์ กิตติสุขสถิต และคณะ. (2556). **คุณภาพชีวิตการทำงานและความสุข**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมดาเพรส.
- สุพล เพชรลา. (2526). **เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- อนุชาติ พวงลำลือ และคณะ. (2539). **การพัฒนาเครื่องมือชี้วัดคุณภาพและสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อภิชัย พันธเสน. (2544). **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- Liu, B.C. (1975). **Quality of Life Indicators in U.S. Metropolitan Areas: A Statistical Analysis**. New York : Praeger.
- Miles, Lan, (1975). **Social Indicators for Human Development**. London : Frances Printer.
- Nicholas, B. (1975), **Population Growth, Individual Demographic Decisions, and The Quality of Life**, In A Sourcebook on Population Education. Population Education Project, Mahidol University.